

ALBUS COLOR ÎN LATINĂ ȘI ÎN ROMÂNĂ

Maria SUBI

(Universitatea de Vest din Timișoara)

maria_subi11@yahoo.com

Albus Color in Latin and Romanian

Conferred with many primarily positive attributes, the colour white can be expressed in Latin by the use of concrete terms such as: *argentum,-i; cera,-ae; lac, lactis; nix, nivis* or *ebur,-oris*, from which we have in Romanian several age-old words: *argint, ceară, lapte, nea*, and also the neologism *ivóriu*, borrowed from the French *ivoire* < lat. *ēbŏrēus*(3), which derives from *ēbŏr,-ōris* ‘ivory’. The aforementioned lexemes together with their adjectival equivalents, and belonging to the Latin and the Romanian language respectively, suggestively denote the idea of “white” – as silver, wax, milk, snow, or ivory. In this context, the present study aims at analyzing the way in which these various shades of white are used, in Latin and, similarly, in Romanian literature, to represent “bodily candour”, which has been considered throughout history, from antiquity until modern times, a veritable prototype for human beauty.

Keywords: *argentum/argint/silver; cera/ceară/wax; lac/lapte/milk; nix/nea/snow; ēbŏr/ivóriu/ivory*

Înzestrată cu multiple valențe¹, preponderent pozitive, culoarea albă capătă expresie lexicală prin termeni latinești concreți, precum: *argentum,-i; cera,-ae; lac, lactis; nix, nivis* sau *ēbŏr,-ōris*. Pornind de la ei, avem, în limba română, cuvintele: *argint, ceară, lapte, nea* – cuvinte vechi, moștenite, dar și neologismul *ivóriu* – împrumutat din fr. *ivoire*, acesta din urmă provenit, la rândul său, din *ēbŏrēus*(3) ‘de fildeș’, care este un derivat din *ēbŏr,-ōris* ‘fildeș’. Vocabulele enumerate, laolaltă cu echivalentele lor adjectivale – aparținând, pe de o parte, limbii latine și, pe de altă parte, limbii române – redau cât se poate de plastic noțiunea de „alb”, dat fiind că trimit către unele „elemente ale universului sensibil” (Subi 2004: 210), care încorporează în substanța lor această culoare: argint, ceară, lapte, zăpadă, fildeș². Într-un atare context, studiul de față își propune să urmărească felul cum albul argintiu, albul cerii sau al laptelui, albul ninsorîu și albul ivorîu servesc – în spațiul literelor latine și române deopotrivă – la reprezentarea „candorii corporale”³, cea care a fost considerată, din antichitate până în timpurile moderne, un veritabil prototip pentru frumusețea umană.

Plasându-ne, așadar, mai întâi, în „vechea Romă” (Eminescu, *Strigoii*, A: 108), descoperim numeroase exemple de utilizare a lui *argentum,-i* ‘argint’ și *argentŏus*(3) ‘de argint, alb ca argintul’; *ēbŏr,-ōris* ‘ivóriu, fildeș’ și *ēburnŏus*(3) ‘de fildeș, alb ca fildeșul’; *lac, lactis* ‘lapte’ și *lactŏus*(3) ‘de lapte, de culoarea laptelui’ sau *lactŏlus*(3)⁴ ‘alb ca laptele’; *nix, nivis* ‘zăpadă’ și *nivŏus*(3) ‘de zăpadă, alb ca zăpada’ etc. Toate lexemele înșirate aici – care unesc adesea, în chip fericit, culoarea cu strălucirea (vezi André 1949: 39) – apar frecvent în descrieri, cu referire la picioare, gât, chip, brațe etc., fapt ce trebuie, de bună seamă, pus în legătură cu un anumit „type de beauté idéale” (*ibidem*: 326), care asociază pielea albă cu pletele blonde și care, impus fiind de tradiția literară și de gustul epocii, se aplică atât femeilor, cât și bărbaților (*ibidem*: 326-327).

¹ Cu privire la simbolistica albului, vezi Chevalier, Gheerbrant 1994: 75-78; Evseev 1994: 14; Borchin 2001: 54-55; Băcilă 2011: 40-41. Cf. și Melville 1973: 285-297.

² De altminteri, Pitiriciu (2009: 115) face chiar următoarea observație: „Definițiile termenilor cromatici includ reprezentarea unui obiect concret, a cărui caracteristică este culoarea respectivă. De aceea aspectul referențial este foarte important în descrierea numelor de culori”. Cât privește definirea albului prin mijlocirea unor comparații de tipul *alb ca laptele / ca spuma laptelui, alb ca neaua, alb ca marmura, alb ca argintul* etc., vezi Băcilă 2011: 41.

³ Vezi sintagma la Călinescu 1976: 236. De precizat însă, de la început, că albul cerii are valențe aparte, după cum se va vedea, de altfel.

⁴ Diminutivul lui *lactŏus*(3).

Acesta este, de altminteri, tiparul pe care îl recrează autorii antici în operele lor, iar imaginile realizate astfel sunt extrem de vii și sugestive:

Virgatis lucent sagulis; tum lactea colla/ Auro innectuntur (Vergilius, *Aen.*, VIII, 660-661) „Cu straietele târcate lucitoare./ Pe albele lor gâturi galii poartă/ Podoabe tot de aur” (p. 414); *Ipse, caput nivei¹ fultum Pallantis et ora/ Ut vidit levique patens in pectore vulnus/ Cuspide Ausoniae, lacrimis ita fatur abortis* (Vergilius, *Aen.*, XI, 39-41) „Când, răzimat de perini, vede capul/ Lui Palas strălucind de tinerețe./ Frumosu-i chip și când zărește rana/ Adânc deschisă de-a lui Turnus lance/ În pieptul lui cel fraged, izbucnește/ În plâns Enea și-astfel glăsuiește” (p. 529); *Vinclaque de niveo detrahet ipse pede* (Corpus Tibull., I, 5, 66) „cureaua/ De pe piciorul de-omăt va dezlega-o chiar el” (p. 51); *Tu nostris niveos umeris impone lacertos* (Ovidius, *Amores*, II, XVI, 29) „Tu să te prinzi de-ai mei umeri cu brațele tale ca neaua” (p. 53); *Illa quidem nostro subiecit eburnea collo/ Bracchia Sithonia candidiora nive* (Ovidius, *Amores*, III, VII, 7-8) „Ea își trecu în jurul gâtului meu brațele ivorii, mai albe decât zăpada tracică” (trad. M. S.); *Spectat humi positus geminum, sua lumina, sidus/ Et dignos Baccho, dignos et Apolline crines/ Inpubesque genas et eburnea colla decusque/ Oris et in niveo mixtum candore ruborem* (Ovidius, *Met.*, III, 420-423) „Stă și privește, lungit, ochii săi stele gemene, părul/ Vrednic de Bacchus și vrednic de-al lui Apollo și fața/ Smeadă și gâtul de fildeș și farmecul gurii și albul./ Rumene pe-obraji” (p. 331); *Quantum, cum fulges radiis argentea puris,/ Concedunt flammis sidera cuncta tuis,/ Tanto formosis formosior omnibus illa est* (Ovidius, *Heroides*, XVIII, 71-73) „Cât strălucești tu pe cer, argintie, cu dalbele-ți raze./ Că pe toți aștrii întreci cu ale tale lumini./ Astfel și ea-ntre frumoase e cea mai frumoasă din toate” (p. 132); *Videt capitis aurei genialem caesariem ambrosia temulentam, cervices lacteas genasque purpureas pererrantes crinium globos decoriter impeditos* (Apuleius, *Met.*, V, 22) „Ea văzu un cap strălucitor de raze, un păr bogat, scaldat în ambrozie, un gât alb ca laptele, obraji de purpură pe care cădeau niște bucle răsucite cu artă” (p. 124-125).

Pe de altă parte, Catullus vorbește, în versurile sale, despre seducția exercitată de copilele cu tenul de lapte, *lacteolae [...] puellae* (vezi Pelletier-Michaud 2007: 104) sau despre sânii albi ca laptele, *lactentis [...] papillas*, ai Ariadnei:

Dic nobis ubi sis futurus, ede/ Audacter, committe, crede luci./ Nunc te lacteolae tenent puellae?/ Si linguam clauso tenes in ore,/ Fructus proicies amoris omnes (LV, 15-19) „Unde-aș putea să te găsească? Cutează/ Și spune, hai, încrede-te luminii!/ Nu te mai lasă dalbele copile?! Dar dacă tace gura ta închisă./ Vei pierde bucuriile iubirii” (p. 87); *Quem procul ex alga maestis Minois ocellis,/ Saxea ut effigies bacchantis, prospicit, eheu,/ Prospicit et magnis curarum fluctuat undis,/ Non flavo retinens subtilem vertice mitram,/ Non contacta levi velatum pectus amictu,/ Non tereti strophio lactentis vincta papillas* (LXIV, 61-66) „Fata lui Minos, cu ochii întristați, de departe, din ierburi./ Ca o statuie de marmur-a unei bacante, se uită/ Vai! după dânsul mereu și plutește pe-o mare de chinuri./ N-are pe cap legătura să-i ție costița bălaie./ N-are pe dânsa nici vâlăușor să-i acopere pieptul./ Nici rotunzitul colan sub sânii cei albi ca de lapte” (p. 123).

Cât despre brațele ori tenul de nea, acestea se numără, atât la Vergilius, cât și la Propertius sau Ovidius, printre atributele distinctive ale frumuseții feminine:

Dixerat, et niveis hinc atque hinc diva lacertis/ Cunctantem amplexu molli fovet (Vergilius, *Aen.*, VIII, 387-388) „Așa vorbit-a Venera brațul/ Și-n gingașe strânsori, de ici, de colo./ Pregetătorul soț și-l acuprinde” (p. 400); *Ornabat niveas nullane gemma manus?* (Propertius, III, VI, 14) „Perlele nu-nfrumusețeau mâinile ei de omăt?” (p. 149); *Dum loquor, alba levi sparsa est tibi pulvere vestis./ Sordide de niveo corpore pulvis abi!* (Ovidius, *Amores*, III, II, 41-42) „Pe-albu-ți veșmânt, cât vorbim, un pospai de praf negru se-așază./ De pe-acești umeri de nea, pulbere neagră, te

¹ Pentru traducerea adjectivului *nivei*, cf. versiunea lui George Coșbuc: „Prințul, la capu-i pe perne-așezat și la fața-i cea suptă./ Ca de zăpadă, cătând, și la rana cea largă din pieptu-i/ (Rană de-oțel auson), năpădit el vorbește cu lacrimi” (Vergilius 1980: 373). Termenul *niveus*(3), utilizat în această pasaj vergilian, ar putea evoca, dincolo de cromatică, și răceala de gheață a morții, *frigus letale*, ce pune stăpânire pe trupul tânărului Pallas, după ce acesta a fost părăsit de căldura vieții.

du!...” (p. 61); *Candida candōrem roseo suffusa rubore/ Ante fuit; niveo lucet in ore rubor* (Ovidius, *Amores*, III, III, 5-6) „Trandafirii rumenelii i-nfloreau pe obraji altădată:/ Îi rumenesc și acum dalbii obraji ca de nea” (p. 62); *Pars umeri tamen ima tui, pars summa lacerti/ Nuda sit, a laeva conspicienda manu./ Hoc vos praecipue, niveae, decet: hoc ubi vidi./ Oscula ferre umero, qua patet usque, libet* (Ovidius, *Ars am.*, III, 307-310) „Umărul stâng și o parte din braț, mai ales la plimbare./ Vrednice să le privești, nu strică să dezveliți./ Voi, mai cu seamă, cu pielea ca neaua, nu pierdeți prilejul:/ Oriunde văd umăr gol sunt îmbiat să-l sărut” (p. 214); *Candidior folio nivei¹ Galatea ligustri./ Floridior pratis [...], platano conspectior alta./ Lucidior glacie, matura dulcior uva./ Mollior et cycni plumis et lacta coacto./ Et, si non fugias, riguo formosior horto* (Ovidius, *Met.*, XIII, 789-790, 794-797) „O, tu ești, Galateea, mai albă/ Decât petala mălinului, decât un câmp mai în floare [...]/ Mai arătoasă ca-naltul platan și mai lucitoare/ Decât e gheața, mai dulce ca strugurele și mai moale/ Ca puful lebedei, sau ca laptele prins; mai frumoasă/ Ca o grădină udată, de nu te-ai feri tu de mine” (p. 589).

Consacrat ca o emblemă a feminității, *niveus*(3) poate caracteriza deopotrivă, în viziunea elegiacilor latini, și frumusețea masculină, fie că este vorba de chipeșul Adonis sau de divinul Phoebus Apollo, așa cum i se arată el în vis lui Lygdamus:

Testis, qui niveum quondam percussit Adonem/ Venantem Idalio vertice durus aper./ Illis formosum iacuisse paludibus; illuc/ Diceris effusa tu, Venus, isse coma (Propertius, II, 13, 53-56) „Martoră-mi este cea căreia crudul mistreț pe Adonis/ Alb ca de nea i-l strivi-n piscul idalic vânde:/ Mândrul zăcut-a acolo în mlașina-n care, se zice./ Vénere, că te-ai fi dus tu chiar cu păr despletit” (p. 91); *Candor erat qualem praefert Latonia Luna./ Et color in niveo corpore purpureus* (Corpus Tibull., III, 4, 29-30) „Palid era, cum arată și Luna, copila Latonei./ Și i se împurpura trupul ca neaua de alb” (p. 119-121).

Tipul acesta de *color* se regăsește apoi într-un poem ovidian, unde întâlnim „o junincă bălană”, menită a o reprezenta pe femeia iubită – *candida puella*, a cărei albeață corporală este raportată din nou la albul zăpezii (*nivibus*), precum și la albul laptelui (*lacte*)²:

Vacca puella tua est – aptus color ille puellae (*Amores*, III, V, 37) „Junca din vis e iubită; și ea, ca juninca-i de albă” (p. 66); *Ecce! petens variis inmixtas floribus herbas// Constitit ante oculos candida vacca meos./ Candidior nivibus, tunc cum cecidere recentes./ In liquidas nondum quas mora vertit aquas;/ Candidior, quod adhuc spumis stridentibus albet/ Et modo siccata, lacte, reliquit ovem* (*Amores*, III, V, 9-14) „Pe dinainte-mi văzui cum păștea o junincă bălană/ Iarba smălțată de flori de pe tăpșanu-nverzit./ Alba-i culoare-ntrecea pe-a zăpezilor proaspăt căzute./ Până ce fulgii n-au fost încă în picuri schimbați:/ Și întrecea de asemeni culoarea-nspumatului lapte/ Ce îl auzi susurând când de la oaie e muls” (p. 65-66).

Evoluând în aceiași parametri ai limbajului figurat, scriitorul latin îi compară pe bărbații rivali în dragoste cu niște tauri ce se înfruntă pentru o albă vițea, *nivea* [...] *coniuge* (vezi Pelletier-Michaud 2007: 104) – o nouă trimitere la candoarea cromatică³, definitorie pentru frumusețea feminină, care îi atrage și îi subjugă pe ostașii lui Cupido:

¹ Epitetul *niveus*(3) se integrează aici într-o imagine de o rară prospețime, ce zugrăvește, în delicați termeni vegetali, frumusețea liliacă a nereidei, *candidior folio nivei ligustri*, „mai albă decât petala mălinului ninsuriu”. Regăsim, de asemenea, în acest portret, imaginea pufului de lebedă (*cycni plumis*) și a laptelui prins (*lacta coacto*), ce servesc drept punct de reper pentru gingășia, finețea și frăgezimea conturilor feminine (*Mollior et cycni plumis et lacta coacto*), fără a exclude însă sugestia cromatică, întrucât atât lebedă (*cycni*), cât și laptele (*lacta*) sunt – în poezia latină – expresii lexicale curente ale culorii albe.

² Vezi Pelletier-Michaud 2007: 104. Cele două lexeme – *lac*, *lactis* și *nix*, *nivis* – pot depăși însă planul fizic, transferându-și semnificațiile în sfera morală, acolo unde simbolistica pozitivă a culorii albe iese extrem de puternic în relief: *Non ego laudandus, sed sunt tua pectora lacte/ Et non calcata candidiora nive* (Ovidius, *Pontica*, II, 5, 37-38) „De laudă eu nu sunt, ci sufletul tău este/ Mai alb ca neaua albă, ca laptele-i de alb” (p. 964).

³ Vezi sintagma la Tohăneanu 1995: 195.

Vidi ego pro nivea pugnantes coniuge tauros;/ Spectatrix animos ipsa iuvenca dabat./ Me quoque, qui multos, sed me sine caede, Cupido/ Iussit militiae signa movere suae (Amores, II, XII, 25-28) „Tauri văzută-am luptând între ei pentru-o albă junincă:/ Ea îi privea și din ochi îmbărbătare le da./ Eu sunt de-asemeni ostaș al lui Cupido, printre atâția:/ Dar sub stindardele lui nici strop de sânge nu vărs” (p. 49).

Alături de *lac*, *lacteus*(3) și *nix*, *niveus* (3), ce fac aluzie la prospețimea imaculată a zăpezii sau a laptelui, pentru a ilustra, sub aspect cromatic, un ten „d'une éclatante blancheur” (Pelletier-Michaud 2007: 103), ivoriul corporal – exprimat fie prin substantivul *ēbūr*, *-ōris*, fie prin adjectivul *ēburneus*(3) – constituie, de asemenea, un leitmotiv frecvent utilizat în poezia latină, iar exemplele, multiple, extrase din creația lui Ovidius, confirmă acest lucru:

*Haec ego, quaeque dolor linguae dictavit; at illi/ Conscia purpureus venit in ora pudor,/ Quale coloratum Tithoni coniuge caelum/ Subrubet, aut sponso visa puella novo;/ Quale rosae fulgent inter sua lilia mixtae,/ Aut ubi cantatis Luna laborat equis,/ Aut quod, ne longis flavescere possit ab annis,/ Maeonis Assyrium femina tinxit **ebur**./ Hic erat aut alicui color ille simillimus horum,/ Et numquam visu pulchrior illa fuit (Amores, II, V, 33-42) „Astfel de vorbe-aruncam de mânie cuprins, iară dânei/ I se suise-n obraji purpura vinei ce-avea./ Cerul așa se roșise-naintea soției lui Tithon/ Și o fecioară la fel, când pe-al ei mire-a văzut./ Amestecați printre crini tot așa strălucesc trandafirii./ Luna tot astfel când vrăji cursul pe cer îi opresc./ Astfel femeia meonă văpsește assyricul fildeș./ Ca să nu-l poată păli vremea în scurgerea ei/ Astfel văzui și la ea preschimbându-și colorile fața/ Și ca atunci năcicând ea mai frumoasă n-a fost” (p. 39); *Hoc faciunt flavi crines et **eburnea** cervix (Heroides, XX, 57) „Cosițele tale galbene și gâtul tău ivoriu îmi trezesc acest simțământ” (trad. M. S.); *Poscenti nymphae sine fine sororia saltem/ Oscula iamque manus ad **eburnea** colla ferenti/ „Desinis” (Met., IV, 334-336) „Dar nimfei, cerând cel puțin s-o sărute/ Ca pe o soră-ntinzând către gātu-i ca fildeșul mâna./ Zise copilul: «Să taci»” (p. 352); *Aura refert ablata citis talaria plantis,/ Tergaque iactantur crines per **eburnea** (Met., X, 591-592) „Ca vântul/ Zboară pe lângă picioarele-i iuți legăturile gleznei;/ Și peste umerii albi ca de fildeș îi flutură părul” (p. 513).****

Extrem de semnificativ, în acest context, este și mitul lui Pygmalion, reprodus de poetul din Sulmona, care zugrăvește mai întâi, în detaliu, prețiosul *ebur*, prelucrat prin minunatul meșteșug al sculpturii (*mira feliciter arte/ Sculpsit ebur*):

*Interea niveum mira feliciter arte/ Sculpsit **ebur** formamque dedit, qua femina nasci/ Nulla potest, operisque sui concepit amorem./ Virginis est verae facies, quam vivere credas,/ Et, si non obstat reverentia, velle moveri./ Ars adeo latet arte sua. Miratur et haurit/ Pectore Pygmalion simulati corporis ignes./ Saepe manus operi temptantes admovet, an sit/ Corpus an illud **ebur**, nec adhuc **ebur** esse fatetur (Met., X, 247-255) „Având minunată-iscușință,/ El a cioplit într-un fildeș ca neaua, un trup de femeie./ Cum n-a născut năcicând firea așa de frumoasă; pe dată/ Se-ndrăgosti de lucrarea mâinilor sale;-o fecioară/ Pare aievea; ai crede că-i vie; că-ar vrea să se miște./ Dacă sfiala n-ar ține-o pe loc; într-atât meșteșugul/ Prin meșteșugu-i se-ascunde; cu drag o privește și-l arde/ Dragostea pentru un trup plăsmuit; și adesea el pune/ Mâna pe alba statuie, ca să încerce, de-i fildeș/ Sau trup cu sânge. Dar nu vrea să știe că-i fildeș” (p. 504).*

La fel de expresiv, este narată, apoi, metamorfoza preafrumoasei statui de ivoriu într-un trup viu, *eburneum corpus*:

*Ut rediit, simulacra suae petit ille puellae/ Incumbensque toro dedit oscula: visa tepere est;/ Admoveret os iterum, manibus quoque pectora temptat:/ Temptatum mollescit **ebur** positoque rigore/ Subsedit digitis ceditque, ut Hymettia sole/ Cera remollescit tractataque pollice multas/ Flectitur in facies ipsoque fit utilis usu./ Dum stupet et dubie gaudet fallique veretur,/ Rursus amans rursusque manu sua vota retractat./ Corpus erat! saliant temptatae pollice venae./ Tum vero Paphius plenissima concipit heros/ Verba, quibus Veneri grates agat, oraque tandem/ Ore suo non falsa premit, dataque oscula virgo/ Sensit et erubuit timidumque ad lumina lumen/*

Attollens pariter cum caelo vidit amantem (Met., X, 280-294) „Acasă venind, el se-ndreaptă/ Înspre statuia fecioarei; pe pat înclinat, o sărută;/ Pare că-i caldă. Și-apropie gura din nou și cu mâna/ Mângâie pieptul ce-atins se și moaie; pierzându-și tăria,/ Fildeșul sub apăsarea degetelor lui se lasă;/ Ceara himetă se-nmoaie de soare la fel și, sub mâna/ Celui ce-n chip felurit o frământă, e ascultătoare./ Bună la folosiri felurite. El încremenește,/ Necutezând să se bucure, frică îi e că se-nșală;/ Iară și iară atinge cu mâna făptura dorită;/ Trup este, viu; și sub mână vine zvâcnesc; mulțumește/ Venerei marele meșter din Pafos cu multe cuvinte;/ Gura-i o gură aevea apasă; fecioara sărutul/ Simte, roșește; sfios către cer ea privește și vede/ Și pe iubitul ei” (p. 505).

Pentru a descrie însă, în toată splendoarea sa, carnația umană, poezii antici nu se mărginesc, îndeobște, la o singură asociere, ci recurg la o suită de asocieri, elementelor menționate până acum – fildeș, argint, lapte, nea – adăugându-li-se, pe alocuri, o seamă de elemente din lumea vegetală, animală, minerală etc., ce pot sluji ca termeni de referință pentru albeața pielii: nufărul (*lōtōs* sau *lōtus*), crinul (*līlīum*), mălinul (*līgustrum*), lebăda (*cycnus*), marmura (*marmor*), perla (*lāpillus*) etc. Astfel de metafore sau comparații multiple sunt înzestrate cu o mare putere de sugestie, fiind capabile să redea diverse nuanțe din gama candorii, laolaltă cu ideea de strălucire, finețe, luminozitate, gingășie, delicatețe, farmec etc.:

Et color in niveo corpore purpureus,/ Ut iuveni primum virgo deducta marito/ Inficitur teneras ore rubente genas,/ Et cum contextunt amarantis alba puellae/ Lilia et autumnno candida mala rubent (Corpus Tibull., III, 4, 30-34) „Și i se împurpura trupul ca neaua de alb./ Cum se împurpură gingași obrații fecioarei și gura/ Cum i se-mpurpură când dusă-i la tânărul soț,/ Cum e-mpletit în cununi amarantul cu crinul de fete./ Toamna cum se rumenesc merele albe, în pârg” (p. 119-121); *Nec me tam facies, quamvis sit candida, cepit/ (Lilia non domina sint magis alba mea;/ Ut Maeotica nix minio si certet Hiberno,/ Utque rosae puro lacte natant folia* (Propertius, II, 3, 9-12) „Nu într-atât prin frumusețea-i, oricât de aleasă, mă prinse/ (Crinii în albul lor pur n-ar fi ca doamna-mi mai albi;/ Cum un maeotic omăt s-ar întrece cu miniu hiberic./ Cum într-un lapte curat roze-n petale plutesc” (p. 69-71); *Proditasunt, meminim, tunica tua pectora laxa/ Atque oculis aditum nuda dedere meis/ Pectora vel puris nivibus vel lacte tuamve/ Complexo matrem candidiora Iove*¹ (Ovidius, *Heroides*, XVI, 249-252) „Îmi amintesc cum, deschizându-ți-se tunica, sânii tăi se descoperiră și îngăduiră ochilor mei să ajungă la goliciunea lor: săni mai albi decât zăpada curată sau decât laptele sau decât Jupiter [prefăcut în lebădă], atunci când îți îmbrățișă mama” (trad. M. S.); *Candida nec mixto sublucent ora rubore./ Forma novi talis marmoris esse solet;/ Argenti color est inter convivia talis* (Ovidius, *Heroides*, XXI, 217-219) „Pic de roșeață nu-i amestecată pe fața mea pală;/ Marmura astfel o vezi proaspăt tăiată din stânci;/ Și la ospețe tot astfel coloarea argintului pare” (p. 156); *Ille cavis velox adplauso corpore palmis/ Desilit in latices alternaque brachia ducens/ In liquidis translucet aquis, ut eburnea si quis/ Signa tegat claro vel candida lilia vitro* (Ovidius, *Met.*, IV, 352-355) „Tânărul trup își lovește cu palmele, sprinten în apă/ Sare și brațele lui și le-ntinde, când pe-unul, când pe-altul/ Și strălucește prin valuri ca o statuie de fildeș./ Sau ca un crin alb, ce-ar fi coperit de o limpede sticlă” (p. 353); *Puella senibus dulcior mihi cycnis,/ agno Galaesi mollior Phalantini,/ concha Lucrini delicatior stagni,/ cui nec lapillos praeferas Erythraeos/ nec modo politum pecudis Indicae dentem*² / *nivesque primas liliumque non tactum* (Martialis, V, 37, 1-6) „Suna mai dulce glasul fetiței răzătoare/ Decât duiosul cântec al lebedei când moare;/ Nici mielul din Galaesus, cea răsărit zburdând/ În calea lui Phalantus, n-avea un ochi mai blând;/ Gingașa ei făptură plutea atât de lin./ Ca unda sidefată a lacului Lucrin./ O perlă-a Erytreei era făptura-i toată./ Ca fildeșul de albă, ca neaua de curată” (p. 212); *Quaedam me cupit, – invidet, Procille! –/ Loto candidior puella cycno,/ Argentum, nive, lilio, ligustro* (Martialis, I, 115, 1-3) „Mă dorește o copilă –

¹ Aluzie la Jupiter metamorfozat în lebădă albă, pentru a o seduce pe Leda, mama Elenei.

² *Pecudis Indicae dens* desemnează aici, metonimic, ivóriu, fildeșul elefantului (vezi DG). După cum se observă, și primii trei termeni de comparație, utilizați de Martialis în descrierea copilei: lebăda (*cycnis*), mielul (*agno*) și mărgăritarul sidefiu al lacului (*concha*), se înrudesesc coloristic cu perlele (*lapillos*), fildeșul (*pecudis Indicae dentem*), neaua (*nivesque*) și crinul (*liliumque*), contribuind astfel la albul dominant – acel alb despre care vorbește și J. André (1949: 324-325) – al încântătoarei schițe portretistice.

pizmuiește-mă, Procillus! – mai albă decât nufărul sau lebăda, decât argintul sau zăpada, decât crinul sau floarea de mălin” (trad. M. S.).

Portrete de o mai mare complexitate ne întâmpină la Vergilius, ale cărui versuri raportează albeața corporală la albul ivoriu lucios, la strălucitorul alb argintiu sau marmoreu, dar și la albul pur al laptelui sau al crinului. Toate aceste comparații, rânduite în șirag, sunt menite a reconstitui, în tonuri candido, imaginea unui tip ideal de frumusețe – tipul eroului cu pielea albă și blonde plete, preluat de epopeea latină din epopeile homerice (vezi André 1949: 326-327):

Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit,/ Os umerosque deo similis; namque ipsa decoram/ Caesariem nato genatrix lumenque juventae/ Purpureum et laetos oculis afflarat honores:/ Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo/ Argentum Pariusve lapis circumdatur auro (Vergilius, *Aen.*, I, 588-593) „La față și la boi c-un zeu asemeni,/ Rămâne-Enea-n limpede lumină,/ Strălucitor. Căci Venera, ea însăși,/ Suflase peste-al ei fecior podoaba/ Ș-a pletelor, ș-a tinereții-n floare,/ Lumină bujorie și o slavă/ De-ademenire plină. Se întâmplă/ Așa când fildeșul se împodoabe/ De iscusita meșterilor mână/ Sau când argintul, marmura de Paros/ Cu aurul roșcat se învrâstează” (p. 64-65); *Ipse inter medios, Veneris justissima cura,/ Dardanius caput ecce puer detectus honestum,/ Qualis gemma micat, – fulvum quae dividit aurum,/ Aut collo decus aut capiti; vel quale per artem/ Inclusum buxo aut Oricia terebintho/ Lucet ebur: fusos cervix cui lactea crines/ Accipit et molli subnectit circulus auro* (Vergilius, *Aen.*, X, 132-138) „Chiar în mijloc e Iulus, feciorandrul/ De-a cărui soartă, grijnică e Venus/ Pe drept cuvânt. Se-arată-acuma, iată-l,/ Descoperit e preafrumosu-i creștet;/ Străluce ca o piatră prețioasă/ Înconjurată cu un strat de aur/ Roșcat, podoabă gâtului sau frunții./ Așa-i și fildeșul, licăritorul./ Ce-i încrustat cu meșteșug în lemnul/ De merișor sau terebint de-Oricos./ Ca laptele de alb îi e grumazul/ Pe care pletele i se resfiră/ În subțirel inel de aur prinse” (p. 480).

Iar într-un alt amplu pasaj vergilian, este zugrăvită o *candida virgo* – fiica regelui Latinus – și este demn de remarcat faptul că, în portretul alcătuit de poetul mantuan, acesta pune un accent deosebit pe tenul „délícat, d'une blancheur parfaite” (Pelletier-Michaud 2007: 105) al eroinei sale, un ten lilial-ivoriu, ce constituie, pentru antici, nu doar o condiție *sine qua non* a frumuseții feminine, ci și o emblemă socială, o marcă de noblețe¹. Ca atare, o dublă metaforă cu valoare cromatică – *ebur* și *lilia alba*² – ilustrează contextual coloritul facial gingaș și virginal al odraslei regale, aflate sub imperiul unor emoții puternice (vezi Baran 1983: 355), emoție ce imprimă tonuri trandafirii pe chipul de un alb feciorelnic (*tales virgo dabat ore colores*):

Accipit vocem lacrimis Lavinia matris/ Flagrantes perfusa genas; cui plurimus ignem/ Subjecit rubor et calefacta per ora cucurrit./ Indum sanguineo veluti violaverit ostro/ Si quis ebur, aut mixta rubent ibi lilia multa/ Alba rosa: tales virgo dabat ore colores (Vergilius, *Aen.*, XII, 64-69) „Lavinia aude vorba mamei:/ Obrajii-aprinși îi râură de lacrimi,/ Sfiala îi împurpură făptura/ Și-nfierbântând-o,-i curge-n mădulare./ Așa se-ntâmplă dacă fildeș indic/ Cu purpur cineva îl umezește;/ Sau când, pe câmpul plin cu crini ca neaua,/ S-amestecă belșug de roșii roze:/ La fel de roșu e și chipul fetei” (p. 584).

Ivoriul, laptele, argintul și neaua servesc la reprezentarea corpului uman și în spațiul limbii române³, iar exemple foarte numeroase ne sunt oferite și de astă dată de creația eminesciană, extrem de bogată în formule menite a exprima „superlativul” ideii de alb (vezi

¹ Vezi Pelletier-Michaud (2007: 105), ce subliniază faptul că femeia de viță nobilă își conservă, în interiorul casei, *candor*, tenul deschis la culoare, care devine astfel o emblemă a rangului înalt al femeii (*ibidem*: 106).

² Cu privire la această imagine, vezi și Radu 2011: 212.

³ De precizat că am introdus aici și câțiva termeni derivați pe teren românesc, cum sunt: *argintiu* < *argint* + sufixul -*iu*; *argintos* < *argint* + sufixul -*os* (cu mențiunea că, potrivit DA, adjectivul ar putea proveni și din lat. *argentōsus*); *argintat* – participiul verbului *a arginta*, derivat, la rându-i, din *argint*. În aceeași categorie, se înscrie și cuvântul *ninsoare*, ce se formează, pe tărâmul limbii noastre, din *nins* + sufixul -*oare*, *nins* fiind un derivat participial al lui *a ninge* < lat. *ningere*, corespondent verbal al substantivului *nix*, *nivis*.

Tohăneanu 1965: 176-177), albul fiind tonalitatea „cea mai solicitată în paleta” artistului (Seche 1971: 379), înzestrat cu ochi de pictor, de „magician al culorii” (*ibidem*: 371). Într-un asemenea context trebuie înțelese, la Mihai Eminescu, variațiunile metaforice sau comparative pe tema albului – de argint, de lapte, de nea sau de ninsoare¹ –, care ne înfățișează o descriere plastică, expresivă a „frumseții” fizice:

„De-aș avea o floritică/ Gingașă și tinerică,/ Ca și floarea crinului./ Alb ca *neaua* sânelui” (*De-aș avea...*, A, p. 22); „Sfărmași statua goală a Venerei antice,/ Ardeți acele pânze cu corpuri de *ninsori*;/ Ele stârnesc în suflet ideea neferice/ A perfecției umane și ele fac să pice/ În ghearele uzurei copile din popor!” (*Împărat și proletar*, A, p. 80-81); „Cungiurând c-un braț molatec gâtul tău cel alb ca zarea,/ Apăsând fața-ți roșită pe-al meu piept bătând mereu./ Eu cu cealaltă mână pe-ai tăi umeri de *ninsoare*:/ Locul aripelor albe le-aș căta-n delirul meu!” (*Locul aripelor*, P, p. 67); „O, îndulcește-ți ochii tăi, iubită./ O, însenină fața ta de *nea*./ Nu știi că-n piept inima mea rănită/ Tresare-adânc la întristarea ta?” (*Iubitei*, P, p. 92); „Aveam o muză, ea era frumoasă,/ Cum numa-n vis o data-n viața ta/ Poți ca să vezi icoana radioasă./ În strai de-argint a unui elf de *nea*!”; „Și talia-i ca-n marmură săpată/ Strălucea albă-n transparentul strai./ Sâni dulci și albi ca *neaua* cea curată./ Rotunzi ca mere dintr-un pom de rai” (*Aveam o muză*, P, p. 101); „Surâsul tău o rază e de soare./ Și ochii tăi sunt stele-n noaptea mea./ Și sânul tău de vergină, *ninsoare*./ Ce lin l-acoperi tu cu mâna ta./ Când tremurând privești și zâmbitoare/ La-a lui dulci flori ce cresc alătura/ Și sărutarea ta oh, spune, spune/ Cu ce s-aseamăn dulcea-acea minune!” (*Iubită dulce, o, mă lasă...*, P, p. 89); „Și îngeri dulci/ În haine de argint, frunți ca *ninsoarea*./ Cu ochi albaștri cari lin lucesc” (*Demonism*, P, p. 111); „Ea-i o regină tânără și blondă/ În mantia-i albastră constelată./ Cu mâinile unite pe-al ei piept/ De *neauă*... [...]/ Din când în când cu mâna-i *argintoasă*/ Ea rupe câte-o floare și-o aruncă/ Jos pe pământ ca pe-o gândire de-aur” ; „Trece albă, dulce, mlădioasă, jună/ Albă, ca *neaua* noaptea, păru-i de aur/ Lin împletind în crinii mânilor./ Ivind prin haina albă membri-angelici./ Abia călcând podul cel lung cu-a ei/ Picioare de omăt², zâna Miradoniz” (*Miradoniz*, P, p. 119, 121); „Nimfe albe ca zăpada scutur ap-albastră, caldă./ Se împroașcă-n joacă dulce, mlădiindu-se se scaldă [...]/ Oceănicele corpuri, ca statuie de *ninsoare*./ Strălucesc în părul negru, ce și-l uscă ele-n soare”; „Într-un loc crăpată-i bolta, cu-a ei streșin-arboroasă/ Și printr-înșina-n cer vezi luna trecând albă și frumoasă./ O regină jună, blondă și cu brațe de *argint*”; „Haina lungă și albastră e cusută numa-n stele./ Iară albi sâni de *neauă* strălucesc, cu de mărgele/ Și mărgăritare salbă, pe un fir de aur prins”; „Și prin aerul cel moale, cald și clar, prin dulci lumine/ Vezi plutind copile albe ca și florile vergine./ Îmbrăcate-n haine-albastre, blonde ca-auritul fir./ Albe sunt ca *neaua* noaptea, fața înecată-n raze –/ Priivește însuși cerul dintre nouri să le vază:/ Despletit flutură pe-umeri, moale, dulce, părul blond” (*Memento mori*, P, p. 147-148, 155, 162, 180); „Când ca un vis *argenteu*³ plutește blonda lună/ Prin marea-albastră-n ceruri, prin somnoroșii nori” (*Povestea magului călător în stele*, P, p. 217); „Ce e de zis la frumusețea ta!/ Să-și smulgă părul când gândește'n sine/ Că nu-i pe lume față ca a ta./ Priviri c'a tale-albastre și senine./ Sân ca al tău de alb – o caldă *nea* –/ Umeri c'ai tăi de vergină

¹ La care se adaugă, în contexte felurite, albul crinului (*Ca și floarea crinului*; *crinii mânilor*; *față mai albă ca argintul crinului*), albul văzduhului (*gâtul tău cel alb ca zarea*), albul marmurei (*talia-i ca-n marmură săpată*; *pieptii [...]* *sculptați într-o marmură de argint*; *de marmur-albă față*; *brațele de marmur*), albul cerii (*mănuțele-i de ceară*), albul varului (*fața ei frumoasă ca varul este albă*) sau, alături de albul de nea, și albul de zăpadă ori de omăt (*Nimfe albe ca zăpada*; *Umeri c'ai tăi de vergină zăpadă*; *Picioare de omăt*). Pentru „paralelismul” – interesant „din punctul de vedere al poeziei și psihologiei poporane” – între *alb* și diverse manifestări din lumea fizică (*albu ca argintu*, *alb ca fulgul de ninsoare*, *mai alb decât laptele*, *mai albă decât spuma laptelui* etc.), vezi Hasdeu 1970: 167 ș.u.

² Se observă aici convergența mijloacelor lexicale, comparația „Albă, ca *neaua* noaptea” fiind sprijinită de metafora picioarelor „de omăt”: „a ei/ Picioare de omăt”. O imagine asemănătoare apare și la un poet religios, precum Traian Dorz, în ale cărui versuri însă, candoarea corporală ca de nea evocă nu doar frumusețea, ci și perfecțiunea, sfințenia, puritatea absolută a unei ființe de origine celestă (pusă în antiteză cu *negrul* omenesc, teluric – „lacrimile mele *negre* urme lasă”): „Doamne, nu sunt vrednic să-Ți dezleg cureaua/ încălțării Tale, când îmi vii în casă,/ peste-a Tale glezne albe cum e *neaua*/ lacrimile mele negre urme lasă” (*Doamne, nu sunt vrednic!*, p. 92).

³ Împrumutat din *argéntéus*(3), *argénteu* este un „latinism” prezent în limbajul poetic al secolului al XIX-lea (vezi Tohăneanu 1995: 195 și idem 1976: 141). Cf. și *ăureu*, *marmóreu*, *purpúreu* (Eminescu); *ăureu*, *carpateu*, *samuréu* (I.H. Rădulescu).

zăpadă./ De aur bucle-așa frumos să șadă” (*O, de ai ști cum șoapta ta divină*, O, IV, p. 483); „Un înger, da! aripa doar se cade/ Pe ai ei umeri albi ca *neaua*, goi./ Spre-a fi un îngerăș precum se cade./ Ș-apoi ce bine-i ca s-o credeți voi!” (*Pustnicul*, P, p. 248); „Ai obosit, cu mâna ta cea fină/ În val de aur părul despletind.// L-ai aruncat pe umeri de *ninsoare*./ Desfaci visând pieptarul de la sân./ Încet te-ardici și sufli-n lumânare...” (*Stau în cerdacul tău...*, P, p. 441); „Să-mi vezi fața de *ninsoare*/ Și aripele ușoare./ Căci viața mea o țin/ Cu miros de flori de crin” (*Peste codri sta cetatea...*, O, VI, p. 113); „Și te-aș privi etern ca pe o steauă/ Frumos copil, cu umerii de *neauă*” (*Fata-n grădina de aur*, O, VI, p. 56); „Bacanta-ți da corpul de *neauă*, ochirea desperată, clară” (*De ce n-aflăm în împlinirea...*, O, IV, p. 491)¹.

Proza eminesciană prezintă imagini similare:

„și din ochii ei albaștri și mari curgeau șiroaie de mărgăritare apoase pe o față mai albă ca *argintul* crinului”; „împărăteasa făcu un fecior alb ca spuma *laptelui*, cu părul bălai ca razele lunii” (*Făt-Frumos din lacrimă*, p. 21, 22); „Cu corpul nalt mlădiat, albă ca *argintul*² noaptea, trece Maria peste acel pod, împletindu-și părul a cărui aur se strecură prin mâinutele-i de ceară”; „În haine de argint, cu frunți ca *ninsoarea*, cu ochi albaștri [...], treceau îngerii cei frumoși” (*Sărmanul Dionis*, p. 69, 71); „Luna lumina fața ei albă ca *laptele* cu obraji roși și părul ei blond” (*La aniversară*, p. 84); „Își golise gâtul ei de *ninsoare*, își despletise părul pe umerii rotunzi și pe sânii crescuți în sete de amor, până rămase goală și frumoasă ca o statuă antică” (*Cezara*, p. 116); „am început să-l frec cu zăpadă și să suflu cu suflarea mea înghețată asupra feței de-o paloare ce în lumina lunii părea de *argint*”; „Sânul ei era acoperit numai c-o ușure cămașă de gaz care trăda mai mult decât acoperirea piepții cei mai rotunzi, mai albi, mai mici, ce păreau sculptați într-o marmură de *argint*”; „nu rămase decât capul cel blond, palid, c-o față albă ca *argintul*” (*Geniu pustiu*, p. 152, 160, 202); „apoi genunchii, ce făceau gropițe, când ea stetea, apoi fluierile cu pulpe tăiete în *lapte*, până la gleznuțele și piciorușele de *argint*” (*Fragmentarium*, p. 317).

Același tip de cromatizare în alb (vezi Mihele 2010: 151) – ca argintul, ca ivóriul, ca neaua sau ca laptele – ne întâmpină și în alte pagini „a scripturelor române”:

„Cine-a cunoscut/ Cine mi-a văzut/ Mândru ciobănel,/ Tras printr-un inel?/ Fețișoara lui./ Spuma *laptelui*³;/ Mustăcioara lui./ Spicul grâului./ Perișorul lui./ Peana corbului./ Ochișorii lui./ Mura câmpului?” (*Miorița*, p. 13); „Măriuca! șasesprezece ani, față de trandafir și de spumă de *lapte*, ochi de mură, cămășuică de omăt cu altițioare subțiri, ca o creastă de rândunică, și inimă de lăcrimioară” (Alec Russo, *Amintiri*, p.112); „se prefăcu într-o fecioară albă ca *laptele*, cu părul ca un abur auriu” (Barbu Delavrancea, *Fata moșului*, p. 92); „ș-are dinții ca ai tăi, mărgăritare înșirate pe un fir de *argint*” (Barbu Delavrancea, *Viforul*, p. 102); „iară Lăptița⁴, cea mai tânără soră, albă ca spuma *laptelui* și cu păr moale ca lâna mielușeilor, era frumoasă – mai frumoasă decât surorile sale împreună – frumoasă cum numai dânsa era...” (Ioan Slavici, *Doi feți cu stea în frunte*, p. 244); „Moară! pentru orișicine/ Macină fărina bine!/ Căci copila ce-am ucis/ A fost singurul meu vis./ A fost blândă cum e steaua/ Și mai albă decât *neaua*!” (George Coșbuc, *Angelina*, C, p. 144); „Îmi lipsește arătarea, așa, din senin, a Mieii [...], cu zâmbetul cela strâns, ca într-un degetar de *argint*, în gropița de la colțul gurii” (Emil Gârleanu, *Tată*, p. 62); „Ieșind din balta Craiovița./ Unde-a fost crai Craiovisin./ Văpaie, vezi plutind domnița/ Mai *argintată* ca un crin” (Alexandru Macedonski, *Rondelul domniței*, p. 199); „Tatiana însă mă terorizează. S-a întins în pat ca o strună de *argint* pe pânțele unei viori” (Ion Minulescu, *Corigent la limba română*, p. 92); „Brațele ei albe și generoase așteaptă parcă să te prindă ca un colac de salvare,

¹ Ivóriul apare și el în postumele eminesciene, dar fără referire la cromatismul corporal: „Într-un colț de cer e vară/ Și pe scările de-ivoriu unii dintre zei coboară” (*Memento mori*, P, p. 181); „Sub bolta porții calc de flori covorul –/ Cărare-i el prin de-aur nalte glastre:/ În ele crinii mari întrec *ivorul*” (*În căutarea Șeherezadei*, P, p. 254).

² Conform Elenei Tacciu (1979: 74), argintul corespunde „serafului feminin”: „Luminiscenta acestui metal sacralizează iubita moartă sau vie, conferindu-i formă serafică”.

³ Expresia *spuma laptelui*, întâlnită în folclorul românesc, se apropie de sensul derivatului adjectival latinesc *lacteus*(3) „de lapte” (vezi Giuglea, Kelemen 1966: 216).

⁴ Nume propriu sugestiv, *Lăptița* se integrează în familia lexicală a substantivului *lapte*.

într-un naufragiu pe mare, iar degetele *argintii* și roze par două legături de sparanghel pe taraba unui negustor de legume” (Ion Minulescu, *Roșu, galben și albastru*, p. 11); „Pictorul Greg se apropiase și vorbea lui Drăgănescu de prințul Maxențiu! Un adevărat studiu, în *ivoriu*» bietul prinț, înainte de plecare. Amintea o plachetă pe care o văzuse în muzeul din Fribourg: *Tête de martyr sans nona!*” (Hortensia Papadat-Bengescu, *Concert din muzică de Bach*, p. 279); „Walter pe atunci era un tânăr zvelt, cu o bărbuță castanie în jurul unui obraz de Christ de *ivoriu*” (Hortensia Papadat-Bengescu, *Drumul ascuns*, p. 291); „Lunecă în aerul îngreunat de culori gleznelor de *argint* ale fetei” (Gheorghe Tomozei, *Miradoniz*, p. 200); „Așadar, Andronic fusese acela care le povestise basmul cu Arghira, «frumoasa din *lapte*», prefăcută în șarpe” (Mircea Eliade, *Șarpele*, p. 200); „Fă-i pirostriei *ivoriu* fierbinte-al unui trup/ Cu amintiri de marmori și cu miros de stup” (Tudor Arghezi, *Stihuri*, p. 109); „Frânt din cotul ca *ivorul*./ Brațul tine căpătâiul./ El și-a ncovoiat piciorul/ Și i-a sărutat călcâiul”¹ (Tudor Arghezi, *Desen romantic, zgâriat pe o amforă veche*, p. 392); „Fata, jupânița Ilinca, parcă era ruptă din soare, așa era: albă la piele ca *laptele*, și-n umerii obrazilor câte-o pată ușoară, parcă ar fi picurat cineva câte-un strop de sânge în *lapte*” (Mihail Sadoveanu, *Șoimii*, p. 47); „În sângele fecioarei purificat și dus/ Prin trupu-i alb cu frăgezimi de *nea*/ Eu aș simți cum cerul coboară lin de sus/ Ciorchini de cântece deasupra mea” (Nicolae Labiș, *Am obosit de vin, de stele*, p. 201)

Pe de altă parte, alături de asocierea aceasta – frecventă – cu argintul și ivoriul ori cu neaua și laptele, domeniul cromatic corporale include și comparația cu ceara, care necesită însă câteva observații preliminare. Dacă ne raportăm mai întâi la antichitate, descoperim că, la romani, ceara (*cera*) era desemnată prin lexeme din sfera galbenului: *flāvēre*, *flāvus*(3), *fulvus*(3), utilizate pentru ceara brută, dar și prin lexeme din sfera albului: *albus*(3), *candidus*(3) și *candōr*, folosite atunci când era vorba de ceara rafinată (vezi André 1949: 157). Sensul de ‘alb ca ceara (rafinată)’ îl întâlnim, după cum consemnează J. André (*ibidem*, 157-158), la derivatul adjectival *cērēus*(3), pe care Horatius îl așază alături de *rōsēus*(3), binomul acesta alb (*cerea* [...] *bracchia*) – trandafiriu (*cervicem roseam*) servind adesea, în poezia latină, la reprezentarea frumuseții fizice:

Cum tu, Lydia, Telephi/ Cervicem roseam, cerea Telephi/ Laudas bracchia, vae, meum/ Fervens difficili bile tumet iecur (*Carmina*, I, 13, 1-4) „Când rumen gâtul lui Téléphus/ și brațul luminos al lui Téléphus / tu, Lidia, îl lauzi, mie/ îmi clocotește inima-n mânie” (p. 95).

Cât despre substantivul *cera* ‘ceară’, acesta se însoțește, într-una din epistolele lui Ovidius, cu ideea de boală, care „est [...] marquée par un sang raréfié qui provoque la pâleur” (Pelletier-Michaud 2007: 54). Este acea paloare ce se manifestă, la nivel facial, prin pierderea coloritului obișnuit – de unde și legătura ce se stabilește între *pallōr* sau *pallidus* și termeni din gama albului, „les termes marquant la blancheur” (André 1949: 146). Se ajunge astfel la *albus* [...] *pallor*, alba paloare, pe care o evocă și Horatius în versurile sale² și care este întărită de poetul exilat la Tomis printr-o comparație expresivă (vezi André 1949: 146):

Vix igitur possis visos agnoscere vultus/ Quoque ierit quaeras qui fuit ante color./ Pansus in exiles sucus mihi pervenit artus/ Membraque sunt cera pallidiora nova (Ovidius, *Pontica*, I, 10, 25-28) „De mi l-ai vedea, abia ai putea să-mi recunoști chipul și-ai întreba unde-a dispărut culoarea de dinainte. Un strop de sânge doar mai ajunge în mădularele-mi slăbite și trupul mi-e mai palid decât ceara cea curată” (trad. M. S.).

Trecând în spațiul literaturii române, constatăm că, și aici, trimiterea la „fața albei ceri” este preferată atunci când limbajul artistic descrie, dincolo de frumusețea – feminină sau

¹ Pentru *ivoriu* în poezia argheziană, vezi Constantinovici 2008: 90.

² *Tacent et albus ora pallor inficit* (*Epod.*, VII, 15) „Ei tac, pe fețe au paloarea morții” (p. 311).

masculină – în floare, „paloarea morții” sau „a suferinței” (Tohăneanu 1965: 177). Poezia și proza eminesciană deopotrivă ne furnizează numeroase exemple în acest sens:

„Ce-ți lipsește oare ție, blond copil cu-a ta mărire,/ Cu de marmur-albă față și cu mânilor de *ceară* [...]?” (*Înger și demon*, A, p. 71); „S-au făcut ca *ceara* albă față roșă ca un măr/ Și atâta de subțire, să o tai c-un fir de păr” (*Călin*, A, p. 102); „Cu mânilor-i de *ceară* ea tâmpla și-o mângâie –/ Dar fața ei frumoasă ca varul este albă”; „Un obrăzar de *ceară* părea ca poartă el./ Atât de albă față-i și-atât de nemișcată [...]// Arald, ce însemnează pe tine negrul port/ Și fața ta cea albă ca *ceara*, neschimbată?/ Ce ai, de când pe sânul-ți tu porți o neagră pată/ De-ți plac făclii de moarte, cântare-ntunecată?/ Arald! de nu mă-nșală privirea, tu ești mort!” (*Strigoii*, A, p. 113, 115); „Iar umbra feței străvezii/ E albă ca de *ceară* –/ Un mort frumos cu ochii vii/ Ce scânteie-n afară” (*Lucefărul*, A, p. 185); „Din valurile vremii, iubita mea, răsai/ Cu brațele de marmur, cu părul lung, bălai –/ Și fața străvezie ca fața albei *cerii*/ Slăbită e de umbra duioselor dureri!” (*Din valurile vremii...*, A, p. 231); „Peste podul cel ușure, zâna Dochia frumoasă/ Trece împletindu-și părul cel de-auree mătasă./ Albă-i ca zăpada noaptea, corpul-i nalt e mlădier./ Aurul pletelor strecoară prin mânuțele-i de *ceară*/ Și prin haine argintoase străbat membrele-i ușoare” (*Memento mori*, P, p. 157); „Nu-mi mrejuiai gândirea cu perii tai cei deși,/ Nu-mi pătrundeai, tu idol, în gând vro dinioară./ Pentru că porți pe oase un obrăzar de *ceară*,/ Păreai a fi-nceputul frumos al unui leș” (*Când te-am văzut, Verena...*, P, p. 309); „Ah, cerut-am de la zodii,/ De l-al sorții mele faur./ Dulcii sânelui tau rodii/ Ș-al tău cap scaldat în aur.// Ș-ale tale mâni de *ceară*,/ Fruntea-mi rece să desmierzi./ Fața albă-n părul galbăn/ Și-ndărătnici ochii verzi” (*Ah, cerut-am de la zodii*, P, p. 303); „Și ochi de-un albastru, bogat întuneric,/ Ca basme păgâne, de-iubire, chimeric/ Lucesc sub o frunte curată ca *ceara*/ Zâmbirea-i îmbată ca noaptea, vara” (*Diamantul nordului*, P, p. 384); „Blond e-azi și părul lui de aur moale/ Pe umeri cade îndoios, îmflat;/ Ca *ceara*-i palid... buza lui cu jale/ Purta un zâmbet trist, nemângâiat” (*Fata-n grădina de aur*, O, VI, p. 57); „Și-n lumina blândeii lune/ El văzu frumoasa fată./ Dulce, mândră, o minune./ De fereastă rezimată./ El la ea genunchi-și pleacă:/ Ca amorul meu să-ți placă/ Părăsii părinți și țară:/ Ea tăcea... privirea-i sacă./ Fața rece, ca de *ceară*” (*Miron și frumoasa fără corp*, O, VI, p. 81); „Cu gura ei subțire și mâni reci ca de *ceară*,/ Iar ochiul-i plin de raze străluce în afară./ Răpindu-ți ție ochii cu a lor strălucire” (*Urât și sărăcie*, P, p. 455-456); „Dar vai! când intră n salele/ Mărețe, nalte, reci,/ Pe-un sarcofag întins, văzu/ Copila ce-a iubit.// Ca *ceara* palidă eră/ Și, moale, părul blond/ Sta resfirat amestecat/ Cu aurul vergin” (*A fost odat' un cântăreț*, O, IV, p. 494); „Hainele ei umede de ploaie se lipise de membrele dulci și rotunde, fața ei de-o paloare umedă ca *ceara* cea albă, mâinile mici și unite pe piept, părul despletit și răsfirat pe fân, ochii mari, închiși și adânciți în frunte, astfel ea era frumoasă, dar părea moartă” (*Făt-Frumos din lacrimă*, p. 27); „Cu corpul nalt mlădier, albă ca argintul noaptea, trece Maria peste acel pod, împletindu-și părul a cărui aur se strecură prin mânuțele-i de *ceară*” (*Sărmanul Dionis*, p. 69); „Pe un pedestal scund erau două sicriuri... În unul era întinsă o femeie cu chipul de *ceară* ... rozele roșii împletite în jurul frunții contrastau cu fața palidă și moartă...” (*Avatarii faraonului Tlă*, p. 227-228); „Intră în înaltele turle ca să puie coroana lumii pe fruntea miresei lui – dar întinsă, albă ca o *ceară* mărmurită, moartă era iubita lui” (*Legenda cântărețului*, p. 271).

Parcurgând astfel o gamă bogată de nuanțe, de la albul argintului la albul zăpezii, al ivóriului, al laptelui sau al cerii, culoarea se îmbospătează mereu, adăpând cu a „frumșeții haruri” „simțirile” și imaginația noastră.

Referințe bibliografice:

- ANDRÉ, J. 1949: *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*, Paris, Librairie C. Klincksieck.
- BARAN, Neculai V. 1983: *Les caractéristiques essentielles du vocabulaire chromatique latin (Aspect général, étapes de développement, sens figurés, valeur stylistique, circulation)*, in *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, Berlin, New York, Walter de Gruyter, p. 321-411.
- BĂCILĂ, Florina-Maria 2011: *Valențe semantice ale adjectivului alb în volumul Osana, Osana, de Traian Dorz*, in *Text și discurs. Omagiu Mihaelei Mancaș*. Editori: Oana Chelaru-Murăruș, Maria Cvasnii Cătănescu, Claudia Ene, Camelia Ușurelu, Rodica Zafiu, București, Editura Universității din București, p. 39-45.

- BORCHIN, Mirela-Ioana 2001: *Paradigme ale comunicării: limbaje și limbi*, Timișoara, Editura Excelsior.
- CĂLINESCU, George 1976: *Opera lui Mihai Eminescu*, 2, București, Editura Minerva.
- CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain 1994: *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, volumul 1, A–D, București, Editura Artemis.
- CONSTANTINOVICI, Simona, 2008: *Dicționar de termeni arhezieni*, volumul II (G–O), Timișoara, Editura Universității de Vest.
- DA 1913: *Dicționarul limbii române*, Tomul I, Partea I, A – B, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea.
- EVSEEV, Ivan 1994: *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura „Amarcord”.
- GAFFIOT, F. [1934]: *Dictionnaire français latin*, Paris, Hachette.
- GUȚU, G. 1983: *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică (DG).
- GIUGLEA, C., KELEMEN, B. 1966: *Termeni privitori la culori în latină, cu referință la limbile romanice*, în „Cercetări de lingvistică”, XI, nr. 2, p. 215-220.
- HASDEU, B. P. 1970: *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor (Pagini alese)*, I, ediție îngrijită de Andrei Rusu, studiu introductiv de Paul Cornea, București, Editura Minerva.
- MELVILLE, Herman 1973: *Moby Dick*, I, roman, traducere, prefață, tabel cronologic, note și glosar de Petre Solomon, București, Editura Minerva.
- PELLETIER-MICHAUD, Lydia 2007: *Couleurs, lumière et contrastes chez les lyriques grecs et les élégiaques latins*, mémoire présenté à la Faculté des études supérieures de l’Université Laval dans le cadre du programme de maîtrise en études anciennes pour l’obtention du grade de maître ès arts (M. A.), Département des Littératures, Faculté des Lettres, Université Laval, Quebec.
- PITIRICIU, Silvia 2009: *Din terminologia cromatică: verde în limba română*, în AUT, *Seria Științe filologice*, XLVII, p. 115-120.
- RADU, Gabriela 2011: *Eneida – repertoriu lexical. Traducerea G.I. Tohăneanu*, Timișoara, Editura Universității de Vest.
- MEYER-LÜBKE, W. 1911: *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg.
- MIHELE, Georgeta 2010: *Stilistică și irizare poetică în registrul cromatic labișian*, Editura Universității din Oradea.
- SECHE, Luiza 1971: *Cromatica eminesciană*, în „Cercetări de lingvistică”, XVI (1971), nr. 2, p. 371-388.
- SUBI, Maria 2004: *Mateine*, Timișoara, Editura Universității de Vest.
- TACCIU, Elena 1979: *Eminescu. Poezia elementelor – Eseu asupra imaginației materiale în postumele de tinerețe*, [București], Cartea Românească.
- TOHĂNEANU, G.I. 1995: *Dicționar de imagini pierdute*, Timișoara, Editura „Amarcord”.
- Idem 1976: *Dincolo de cuvânt. Studii de stilistică și versificație*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 141-151 (cap. *Sinonimia unor epitete cromatice în poezia lui Eminescu*).
- Idem 1965: *Studii de stilistică eminesciană*, cap. *Un leitmotiv eminescian: marmura*, București, Editura Științifică.

Surse:

- ALECSANDRI, Vasile: *Poezii populare ale românilor*, București–Chișinău, Litera Internațional.
- APULEIUS, Lucius 1968: *Măgarul de aur*, traducere și note de I. Teodorescu, prefață de N.I. Niculiță, Editura pentru Literatură.
- ARGHEZI, T. 1980: *Versuri*, I, ediție și postfață de G. Pienescu, cu o prefață de Ion Caraion, Cartea Românească.
- COȘBUC, George: *Cântece de vitejie*, București–Chișinău, Litera Internațional (C).
- DELAVRANCEA, Barbu 1997: *Fata moșului*, în vol. *Între vis și viață. Proză literară*, Chișinău, Litera.
- DORZ, Traian 2006: *Cântarea Anilor*, Sibiu, Editura „Oastea Domnului”.
- ELIADE, Mircea 1991: *Proză fantastică. I. Domnișoara Christina*, cu un Cuvânt înainte al autorului, ediție și postfață de Eugen Simion, București, Editura Fundației Culturale Române.
- EMINESCU, Mihai: *Lucașfărușul. Antume*, București–Chișinău, Litera Internațional (A).
- Idem: *Memento mori [Postume]*, București–Chișinău, Litera Internațional (P).
- Idem 1952: *Opere*, IV, *Poezii postume*, anexe, introducere, tabloul edițiilor, ediție critică îngrijită de Perpessicius, București, Editura Academiei (O).
- Idem 1963: *Opere*, VI, *Literatura populară*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, București, Editura Academiei (O).
- Idem 1997: *Geniu pustiu. Proză literară*.
- HORATIUS 1980: *Opera omnia*. 1. *Ode. Epode. Carmen saeculare*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indici: Mihai Nichita, ediție critică, stabilirea textului și selecția traducerilor din *Ode, Epode și Carmen saeculare*: Traian Costa, București, Editura Univers.
- LABIȘ, Nicolae [2001]: *Moartea căprioarei*, București–Chișinău, Litera Internațional
- MACEDONSKI, Alexandru: *Excelsior*, București–Chișinău, Litera Internațional.
- MINULESCU, Ion 1998: *Roșu, galben și albastru. Corigent la limba română*, Chișinău, Litera.
- OVIDIUS, Publius Naso [2001]: *Opere*, [Chișinău], [Editura Gunivas].

- PAPADAT-BENGESCU, Hortensia 1986: *Fecioarele despletite. Concert din muzică de Bach. Drumul ascuns*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- PROPERTIUS, Sextus 1992: *Opera omnia*, ediție îngrijită, text stabilit, cuvânt înainte, traducere în metru original și note de Vasile Sav, București, Editura Univers.
- RUSSO, Alecu: *Amintiri*, în vol. *Cântarea României*, București-Chișinău, Litera Internațional.
- SADOVEANU, Mihail 1983: *Șoimii. Neamul Șoimăreștilor*, București, Editura Minerva.
- SLAVICI, Ioan 1998: *Doi feți cu stea în frunte*, în vol. *Moara cu noroc*, Chișinău, Litera.
- TIBULLUS, Albius și autorii Corpusului tibulian 1988: ediție îngrijită, text stabilit, cuvânt înainte, traducere în metru original și note de Vasile Sav, București, Editura Univers.
- TOMOZEI, Gheorghe [2002]: *Altair. Poezii. Miradoniz. Copilăria și tenerețea lui Eminescu*, București-Chișinău, Litera Internațional.
- VERGILIUS, Publius Maro 1994: *Eneida*, prefață și traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu, note și comentarii, glosar: Ioan Leric, Timișoara, Editura Antib.
- Idem 1997: *Bucolice. Georgice*, prefață și traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu, note și comentarii, glosar: Ioan Leric, Timișoara, Editura Amarcord.
- Idem 1980: *Eneida*, ediție critică, traducere de George Coșbuc, ediție îngrijită, note și prefață de Stella Petecel, București, Editura Univers.